

Wojciech Wójcikowski

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA I USŁUGOWA MIASTA O FUNKCJI UZDROWISKOWEJ

W Polsce miejscowości uzdrowiskowe to w większości miasta małe i średniej wielkości. Przestrzeń miejscowości posiadających na swym terenie tradycyjną bazę leczniczą ukształtowana jest odmiennie od innych miejscowości, charakteryzuje się przede wszystkim większą ilością i różnorodnością usług podstawowych oraz większą ilością przestrzeni służącej rekreacji, większą ilością obiektów sportowych i kulturalnych służącą nie tylko mieszkańcom, ale kuracjom i turystom. W większości przypadków usługi te zlokalizowane są w przestrzeniach leczniczych, jakkolwiek standard tych obiektów jest zróżnicowany. Dodatkowymi usługami w wielu uzdrowiskach są usługi sportu, istotne nie tylko z uwagi na walory rekreacyjne, ale także ważne dla uzupełnienia terapii.

Słowa kluczowe: *małe miasta, miasta uzdrowiskowe, przestrzeń publiczna, przestrzeń usługowa*

1. Przestrzeń publiczna i usługowa zdrojowiska historycznego

Głównym środkiem leczniczym w uzdrowisku są zabiegi, wśród których kąpiel lecznicza jest chyba jednym z najstarszych z nich. Ma ona tradycję już kilku tysięcy lat. Pierwsze wiadomości znajdują się w historii znanych kultur epoki starożytnej¹. Źródła wód o właściwościach leczniczych otaczano specjalnym kultem już w czasach starożytnych. Woda była synonimem mocy płynącej z oczyszczenia, moc wiary połączona obrzędami związanymi z wodą powodowała uwolnienie wierzących od chorób, przywracała naturalną harmonię w psychice i później całym organizmie człowieka. Dlatego najbardziej znaczące w przestrzeni uzdrowisk są obiekty związane w występowaniem źródeł, a także specyficznym ich zastosowaniem. Starożytne wzmianki opisujące medyczne terapie ukazują kąpiele, jako najlepszy i podstawowy środek dla wielu terapii².

¹ L. Jastrzębski, A. Madeyski, L. Potocki (1958, s. 304).

² Hipokrates uważał kąpiel za najlepszy środek oczyszczający, sprzyjający zachowaniu wewnętrznej harmonii [za:] E. Węclawowicz-Bilska (1990).

Pierwsze specjalnie budowane urządzenia do odbywania terapii wodoleczniczych związane są z rozpowszechnieniem się łaźni publicznych w starożytnej Grecji³ i starożytnym Rzymie⁴, które bardzo szybko przeistoczyły się w wielkie założenia i stały się pierwowzorami dla kształtowania przestrzeni późniejszych zdrojowisk. Były to niezwykle starannie projektowane założenia i stanowiły atrakcyjne elementy przestrzeni publicznych głównie starożytnych miast.

Bardzo charakterystyczne tereny term w miastach rzymskich wraz z towarzyszącymi usługami sięgały nieraz kilku hektarów. Podstawowymi obiektami z zakresu wodolecznictwa były tam baseny z wodą o różnej temperaturze, łaźnie parowe i pomieszczenia do masażu, baseny pływackie, sale gimnastyczne i biblioteki, pinakoteki, pokoje muzyczne, bufety, sale gier w kości itp.⁵.

Termy były miejscem, gdzie prowadzono nie tylko zabiegi higieniczne i lecznicze, były przede wszystkim miejscem spotkań towarzyskich, rozrywki i wypoczynku dla mieszkańców miejscowości, tak jak to opisywał Seneka w swoich listach⁶. Niezwykle starannie zaprojektowane, wyposażone i atrakcyjne przestrzenie świadczą dziś o wysokim poziomie życia cywilizacyjnym i jakości życia mieszkańców tych miejscowości.

2. Przestrzeń publiczna i usługowa zdrojowiska współczesnego

Również współczesne miejscowości posiadające na swoim terenie lub w niedalekim sąsiedztwie ośrodki przyrodolecznicze charakteryzują się pewną odmiennością, w odróżnieniu od jednostek osadnictwa stałego (jak miasta i wsie), albowiem charakteryzują się innymi zasadami kształtowania przestrzeni, polegającymi przede wszystkim na zagospodarowaniu dużych terenów zieleni w centrum założenia. Realizowana funkcja i charakter zabudowy wynikają z wielu czynników, niezbędnych do prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego,

³ Grecy budowali łaźnie miejskie w gimnazjonach [za:] Ibidem.

⁴ Pierwsze łaźnie publiczne nosiły nazwę *balnea* lub *balinea* [za:] Ibidem.

⁵ E. Węclawowicz-Bilska (1998).

⁶ cyt. Lucius Anneus Seneka, *Listy Lucillus*: "Mieszkam tuż obok term. Wyobraź sobie więc te najprzeróżniejsze głosy, których już uszy ścierpieć nie mogą. Siłacze ćwiczą i wyrzucają w górę ręce obciążone ciężarami [...]; kiedy trafi się jakiś próżniak, któremu sprawiają przyjemność pospolite masaże, słyszę klaskanie dłoni o ciało [...]. A jak się zjawi sędzia sportowy i zacznie liczyć piłki – to już koniec [...]. Masz dalej tych, co skaczą do wody z impetem, rozbijając ją, [...] wyobraź sobie piszczący i skrzekliwy głos niewolnika – depilatora [...]. Dodaj najprzeróżniejsze nawoływania sprzedających ciastka i masarza i cukiernika, z których każdy na swój sposób, ale zawsze głośny, reklamuje swój towar" [za:] E. Węclawowicz-Bilska (1998).

które odbywa się nie tylko w obiektach i urządzeniach leczniczych, ale także na terenie całej miejscowości uzdrowiskowej i jej sąsiedztwa⁷.

Odkrywanie coraz to nowych zasobów naturalnych surowców leczniczych, wzrost zapotrzebowania na lecznictwo balneologiczne w związku z nowymi terapiami, po których następuje szybsza rehabilitacja w warunkach uzdrowiskowych oraz chęć zachowania jak najdłużej sprawności fizycznej i psychicznej, a także zaspokojenie potrzeb rehabilitacji usprawniającej z uwagi na wydłużanie się ludzkiego życia, preferencji terapii naturalnymi środkami w nieskażonym środowisku – to tylko niektóre z czynników sprzyjających kreacji nowych założeń.⁸

Działalność uzdrowiskowa w wielu państwach europejskich jest ważnym sektorem gospodarki, z ponadregionalnych centrum lecznictwa, turystyki i kultury. Uzdrowiska zatem stają się ważnymi dla gospodarki przedsiębiorstwami. Dzieje się tak z uwagi na proces prywatyzacji lub reprivatyzacji uzdrowisk (jak np. w Polsce). Wielu właścicieli nie upatruje w uzdrowisku jego głównej leczniczej roli, ale prowadzi przede wszystkim działania nastawione na zysk.

W wielu uzdrowiskach obserwowane są działania nastawione na przekształcanie terenów i funkcji uzdrowisk w centra rozrywki, urody, zdrowia i rekreacji. Odchodzi się od klasycznych form leczenia uzdrowiskowego i zamienia się je na Wellness, Fitness, Beauty, Spa. Wiele przykładów światowych wskazuje na to, iż dzisiaj uzdrowiska oferują, poza leczeniem uzdrowiskowym, najbardziej wyrefinowane formy odnowy biologicznej i spędzania wolnego czasu. Np. klimat morski z każdego zakątka świata jest dostępny w komorze relaksacyjnej w uzdrowisku położonym w górach. Rekreacja wodna, komory lecznicze krio, jaskinie solne, talasoterapia bez morza, czy dawki światła słonecznego w ciągu kilku minut przebywania w komorach relaksujących, zastępują zapotrzebowanie codzienne człowieka. Inne nowinki odnowy biologicznej są dziś dostępne w większości uzdrowisk europejskich⁹, a zwłaszcza w wielu ośrodkach usytuowanych w wielkich miastach.

W Polsce miejscowości uzdrowiskowe to w większości miasta małe i średniej wielkości. Przestrzeń tych miejscowości posiadających na swym terenie tradycyjną bazę leczniczą ukształtowana jest odmiennie od innych miejscowości o podobnej wielkości, charakteryzuje się przede wszystkim większą ilością i różnorodnością usług podstawowych oraz większą ilością przestrzeni służącej rekreacji, większą ilością obiektów sportowych i kulturalnych służącą nie tylko mieszkańcom, ale kuracjom i turystom. W wielu uzdrowiskach znajdują się obiekty kultury, takie jak muzea, kina, teatry, sale wielofunkcyjne, specjalistyczne tereny rekreacyjne, które nierzadko związane ze specyfiką uzdrowiska są wyjątkowymi w skali regionu.

⁷ E. Węclawowicz-Bilska (2008, s. 24).

⁸ Ibidem (s. 12).

⁹ T. Burzyński, J. Golba, J. Pyka, J. Szymańczyk (2004).

3. Uzdrowiska południowo-wschodniej Polski. Analiza wybranych przykładów

W latach 2003–2008¹⁰ w wyniku terenowych prac badawczych przeanalizowano wiele miejscowości uzdrowiskowych w Polsce, natomiast do szczegółowych analiz wytypowano głównie ośrodki należące do miast małych i średniej wielkości, ze szczególnym uwzględnieniem tych przypadków, gdzie centrum miejscowości przylega lub znajduje się w centrum uzdrowiska. Ta szczegółowa analiza dała podstawę do postawienia diagnozy stanu panującego w polskich uzdrowiskach. Uzyskano czytelny obraz charakterystyczny dla większości polskich uzdrowisk, a w szczególności tych położonych w terenach tradycyjnie wypoczynkowych.

Wyboru przykładów do szczegółowych analiz dokonano spośród występujących ośrodków zdrojowiskowych zlokalizowanych w regionie południowo-wschodniej Polski. Do szczegółowych analiz przestrzeni publicznych i towarzyszących jej usług wybrano następujące miejscowości: Krynica-Zdrój, Busko-Zdrój, Rabka-Zdrój, Piwniczna-Zdrój, Solec-Zdrój¹¹.

Poddano analizie różne typy powiązań układów zdrojowiskowych z ośrodkami osadnictwa stałego. Analizowane miejscowości posiadają dzielnice uzdrowiskowe, w różny sposób powiązane z centrum miejscowości. Spośród wybranych miast, strefa centralna uzdrowiska pokrywa się z centrum miasta w Krynicy, częściowo w Rabce, natomiast w innych miejscowościach obszar leczniczy jest jedynie powiązany ciągami pieszymi z sąsiednim miastem. Przykłady poddane analizom są reprezentantami najczęściej spotykanych w Polsce zróżnicowanych powiązań uzdrowiska z sąsiadującą miejscowością.¹²

- Busko-Zdrój – układ sprzężony o dominacji miasta w układzie przestrzennym;
- Solec-Zdrój – układ sprzężony o dominacji uzdrowiska w układzie przestrzennym;
- Krynica-Zdrój – układ zintegrowany;

¹⁰ Praca ramach grantu i praca własna autora.

¹¹ Przyjęto następujące podstawowe kryteria:

- uzdrowisko statutowe;
- różnorodne powiązanie uzdrowiska z miastem średniej wielkości lub małym oraz z układem wiejskim;
- zróżnicowany udział miejsc kuracyjnych i wczasowych w stosunku do stałej liczby mieszkańców;
- zróżnicowane połączenie uzdrowiska z sąsiadującą miejscowością;
- położenie w różnych warunkach geograficzno-krajobrazowych;
- istnienie historycznego założenia, zarówno ośrodka uzdrowiskowego, jak i miejskiego;
- istnienie na terenie miejscowości ośrodka co najmniej gminnego.

¹² Zgodnie z klasyfikacją przyjętą przez E. Węclawowicz-Bilską (2008, s. 85–95).

– Piwniczna-Zdrój – układ sprzężony równoległy o dominacji miasta w układzie przestrzennym;

– Rabka-Zdrój – układ przemieszany (uzdrowisko zdeintegrowane).

Celem dokładnego przeanalizowania problemu wybrano miejscowości uzdrowiskowe o różnym udziale miejsc kuracyjnych w stosunku do liczby mieszkańców stałych. Tak więc, w ramach badań, zajęto się zarówno takimi ośrodkami, w których potencjalnie co drugi użytkownik przestrzeni miejskiej jest kuracjuszem, jak i takimi, gdzie liczba kuracjuszy stanowi niewielki odsetek użytkowników przestrzeni miejskiej. Miejscowości uzdrowiskowe południowo-wschodniej Polski to również miejsca liczego przebywania turystów i wczasowiczów, więc udział tych użytkowników w przestrzeni jest równie istotny.

Z punktu widzenia całej miejscowości uzdrowiskowej istotny jest zatem stosunek liczby wszystkich użytkowników przestrzeni uzdrowiska, w tym przebywających czasowo, do liczby ludności stałej. Wybrane do analizy przykłady to miejscowości, w których udział kuracjuszy i wczasowiczów wynosi przynajmniej $\frac{1}{5}$ stałych mieszkańców, gdzie stosunek zbliżony jest do liczby ludności stałej:

T a b e l a 1

Miejscowości uzdrowiskowe wg liczby mieszkańców i kuracjuszy

Miejscowość	Stosunek liczby kuracjuszy do liczby mieszkańców stałych	Liczba mieszkańców stałych	Liczba miejsc kuracyjnych i wczasowych
Busko-Zdrój	$\frac{1}{4}$	16 000	4 400
Krynica-Zdrój	$\frac{1}{2}$	13 100	6 725
Piwniczna-Zdrój	$\frac{1}{5}$	5 200	1 290
Rabka-Zdrój	$\frac{1}{4}$	13 900	3 560
Solec-Zdrój	$\frac{3}{4}$	800	580

Ź r ó d ł o: oprac. własne.

Analizowane miejscowości uzdrowiskowe położone są w różnych warunkach geograficzno-krajobrazowych. Wybrana grupa reprezentuje po dwa przykłady ze wszystkich typów występujących w Polsce uzdrowisk, od nizinnych do górskich, według klasyfikacji zgodnie z położeniem nad poziomem morza:¹³

- nizinne: Busko-Zdrój, 220–250 m n.p.m., Solec-Zdrój, 180 m n.p.m.
- podgórskie: Piwniczna-Zdrój, 360–420 m n.p.m.
- górskie: Krynica-Zdrój, 650 m n.p.m., Rabka-Zdrój, 500–560 m n.p.m.¹⁴

¹³ Wg klasyfikacji uzdrowisk dokonanej w PN-2001/Z-11000.

¹⁴ Różna hipsometria wybranych przykładów daje przede wszystkim możliwość zaobserwowania różnych zjawisk w różnym otaczającym miejscowość krajobrazie: nizinnym, podgórskim i górskim. Wysokość położenia uzdrowiska nad poziomem morza ma również istotny wpływ na specyficzne warunki klimatyczne w leczeniu niektórych schorzeń, dlatego analizowane przykłady są reprezentatywne dla całej grupy polskich

Badano miejscowości uzdrowiskowe, które posiadają historyczne założenie, zarówno ośrodka uzdrowiskowego, jak i miejskiego. Jednym z kryterium wyboru była co najmniej stuletnia tradycja lecznicza w miejscowości, aby do analizy dopuścić tylko te miejscowości, które posiadają podobne uwarunkowania środowiska kulturowego i podobny okres eksploatacji naturalnych surowców leczniczych w miejscowości¹⁵.

Wybrane miejscowości pod względem administracyjnym są siedzibami gmin miejskich lub wiejskich, posiadają więc podobne znaczenie jako siedziba podstawowego ogniwa administracji samorządowej. Podobne uwarunkowanie administracyjne wszystkich wybranych miejscowości uzdrowiskowych rzutuje na podobną rolę ośrodka osadnictwa stałego w najbliższym otoczeniu. W wybranej grupie przykładów tylko Busko-Zdrój jest ponadto siedzibą powiatu.

W ramach terenowych prac badawczych¹⁶ przeprowadzono inwentaryzację funkcjonalną elementów wyposażenia miasta i uzdrowiska, istotnych dla wykonania analizy urbanistycznej w skali miasto–uzdrowisko.

Dla naświetlenia tematu problemu autor przedstawi dwa najbardziej charakterystyczne przykłady: Busko-Zdrój oraz Krynica-Zdrój.

3.1. Uzdrowisko Busko-Zdrój

Miejscowość i uzdrowisko mają bardzo czytelny układ funkcjonalny. Historycznie uformowany układ zespołu osadniczego rozwijał się niezależnie od uzdrowiska, które wykreowano przy źródłach. Pierwotne założenie niezależnego uzdrowiska od układu osadniczego istnieje do tej pory. Na terenie strefy A ochrony uzdrowiskowej, nie występuje przemieszanie funkcji miejskiej z ele-

uzdrowisk, gdyż w tej grupie znajdują się zdrojowiska, w których można prowadzić kuracje zdecydowanej większości schorzeń.

¹⁵ Wybrane do analizy miejscowości w większości są miastami o kilkusetletniej historii:

- Busko-Zdrój – lokacja średniowieczna z 1287 r.;
- Krynica-Zdrój – wykształcona z układu wiejskiego w II połowie XIX w.;
- Piwniczna-Zdrój – lokacja średniowieczna z 1348 r.;
- Rabka-Zdrój – I połowa XIX w.;
- Solec-Zdrój – wieś znana już w średniowieczu.

W większości wybranych przykładów założenia uzdrowiskowe pochodzą z XIX w.:

- Busko-Zdrój – I połowa XIX w.;
- Krynica-Zdrój – II połowa XIX w.;
- Piwniczna-Zdrój – 1932 r.;
- Rabka-Zdrój – II połowa XIX w.;
- Solec-Zdrój – II połowa XIX w.

¹⁶ Prace badawcze prowadzone w 2003 i 2008 r.

mentami infrastruktury uzdrowiska¹⁷. Kuracjusze w większości mieszkają w sanatoriach, pensjonatach, hotelach wokół parku zdrojowego i przy głównych ciągach, co sprawia, iż komfort przebywania na terenach leczniczych jest zadowalający.

Bardzo charakterystyczną cechą Buska-Zdroju jest to, iż układ osadniczy miasta ma wykształcone centrum z rynkiem w kształcie kwadratu, pełniącym obecnie rolę skweru. Miasto połączone jest z układem uzdrowiskowym prawie kilometrową aleją przez kilkaset metrów obsadzoną kilkudziesięcioletnimi kasztanami. Aleja ta stanowi główną oś pierwotnego założenia. Przebiega w kierunku północ-południe, pełni obecnie funkcję podstawowego ciągu pieszego w mieście. Wzdłuż tej alei rozlokowano główne istotne funkcje ogólnomiejskie, w tym specjalistyczny handel, administrację, oświatę.

Park zdrojowy o zabytkowym układzie zrealizowany wg projektu Hanusza – zadbany, wyposażony jest w skwery, alejki, klomby z fontanną, ławki, dobrze utrzymane i oświetlone alejki o trwałej nawierzchni, utrzymywaną w dobrym stanie zieleń. Na terenie parku zdrojowego znajdują się urządzenia sportowe, korty tenisowe, oświetlenie, ogródek jordanowski, kilka fontann oraz przepływający granicą obecnego parku strumyk¹⁸. Park Zdrojowy jest jedynym obszarem parkowym w mieście.

Strefa usług w Busku-Zdroju jest dość dobrze rozbudowana, zarówno w zakresie podstawowym, jak i usług specjalistycznych. Występuje tu duża ilość różnorodnych placówek usługowych i handlowych na terenie miasta, a szczególnie w uzdrowisku i w okolicach centrum miasta. Najlepiej rozwinięta jest sieć prywatnych gabinetów oraz placówek medycznych i handel (podstawowy i specjalistyczny). Ważną rolę w mieście odgrywają tereny i obiekty sportowe. W Busku-Zdroju znajduje się nowoczesna hala sportowa, kryte kąpielisko z basenami sportowymi i rekreacyjnymi.

Bardzo charakterystyczne dla miejscowości jest duże nasycenie miasta w usługi kosmetyczne, gdzie oprócz typowych punktów fryzjersko-kosmetycznych, saun, solariów, działają studia wellness, salon z zabiegami oferującymi kąpiele z błota i solanki z Morza Martwego, a także grota solna.

Znacznie gorzej wyglądają usługi gastronomiczne, gdzie brak jest zróżnicowanej oferty kulinarnej. Busko-Zdrój posiada kino, dwie biblioteki, niemniej

¹⁷ Poza niewielkimi terenami na wschód od parku zdrojowego, gdzie zabudowa pensjonatowa przeplata się z intensywną zabudową jednorodziną.

¹⁸ Spośród ponad 4 500 drzew, 12% jest w wieku ponad 100 lat. W parku najliczniej występują: klon pospolity, jesion wyniosły, klon jawor, klon polny, grab pospolity, robinia akacjowa, lipa drobnolistna, kasztanowiec zwyczajny, wiąz szypułkowy. Część zachodnia zabytkowego parku zdrojowego sąsiaduje z nowym założeniem parkowym powstałym w latach 2006–2007 zwanym Parkiem Zdrojowym II.

pozostała oferta kulturalna jest raczej skromna, a cykliczne imprezy kulturalne odbywają się w szczycie sezonu turystycznego¹⁹.

W obszarze miasta urządzonymi terenami zieleni publicznej są tereny sportowe ze stadionem klubu Start, teren przy krytej pływalni miejskiej, jak również tereny zielone bezpośrednio związane z zabudową mieszkaniową wielorodzinną w osiedlach mieszkaniowych.

Uzdrowisko w Busku-Zdroju ma bardzo czytelny układ osiowy. Główny obiekt założenia, obecnie Zakład Przyrodolecznicy z sanatorium, salą koncertową, autorstwa Henryka Marconiego, usytuowany jest na zakończeniu prawie kilometrowej alei łączącej z centrum miasta, przechodzącej przez całe założenie parku zdrojowego. Sanatorium Marconi jest nie tylko centralnym obiektem leczniczym, ale stanowi główny ośrodek kulturalny i mieszkalny założenia uzdrowiskowego. Jest także najlepiej powiązaniem komunikacyjnie i najwyższym obiektem w centrum uzdrowiska, co sprawia, iż układ zabudowy przestrzeni zdrojowiska jest bardzo czytelny, skoncentrowany. Większość obiektów kulturalnych, gastronomicznych i pensjonatów zlokalizowana jest po stronie wschodniej od zespołu zaprojektowanego przez Marconiego, z charakterystyczną zabudową obiektami z przełomu XIX i XX w. oraz późniejszymi.

W parku zdrojowym oraz w bezpośredniej jego bliskości rozlokowane są prawie wszystkie elementy infrastruktury służącej kuracjom w czasie spacerów po zabiegach lub w drodze na zabiegi. Odpowiednio urządzone ścieżki, promenady, klomby o uzdrowiskowym charakterze, a także wystawiane w okresie letnim palmy nadają specyficzny charakter centralnej przestrzeni uzdrowiska. Na terenie parku zdrojowego znajdują się również place zabaw dla dzieci, korty tenisowe, muszla koncertowa, kawiarnie. W parku usytuowana jest również niewielka kaplica, będąca jednym z cenniejszych zabytków miejscowości.

Wolne od zabudowy przestrzenie na zachód od zabytkowego parku zdrojowego przekształcane są obecnie w atrakcyjne tereny zieleni o charakterze parkowym.

Wyniki badań dowodzą, iż tereny publiczne uzdrowiska spełniają wysokiej klasy kryteria w zakresie funkcjonalnym. Fakt oddzielenia głównych przestrzeni publicznych od przestrzeni miejskiej, oddzielone terenami zieleni od komunikacji sprawia, że tereny ogólnodostępne uzdrowiska cechuje: cisza, spokój, intymność i dobra dostępność do wszelkich urządzeń terenowych, sportowych i kulturalnych oferowanych przez uzdrowisko kuracjom.

¹⁹ Zagadnienie rozmieszczenia i jakości usług w Busku Zdroju opracowane zostało w ramach badań własnych do grantu KBN nr 5 T07F 024 24, przez Matyldę Wdowiarz-Bilską (2003–2005), uaktualnione przez autora niniejszej dysertacji.

3.2. Uzdrowisko Krynica-Zdrój

Charakterystyczną cechą Krynicy-Zdroju jest to, iż miejscowość ta przekształcona została w miasto z układu wiejskiego. A nadto Krynica-Zdrój jest przykładem układu zintegrowanego – jest to uzdrowisko ściśle związane z tkanką miejską, albowiem rozwój miejscowości odbywał się równolegle do rozwoju uzdrowiska. Krynica-Zdrój jest przykładem miejscowości, w której centrum miasta i centrum uzdrowiska są w tej samej przestrzeni. Specyficzne położenie w wąskich dolinach górskich rzek sprawiło, iż Krynica-Zdrój jest obecnie dość rozległą miejscowością. Kolejne etapy rozwoju miejscowości są wyraźnie zaznaczone na sąsiadujących z centrum zboczach gór. Im wyżej, tym nowsza zabudowa.

Historycznie uformowane założenie uzdrowiskowe przemieszane jest częściowo z funkcją usługową oraz zespołami mieszkalnictwa czasowego i stałego.

Krynica-Zdrój jako typ zintegrowanej miejscowości uzdrowiskowej ma bardzo charakterystyczny układ przestrzeni publicznych – niekiedy następuje tu przemieszanie funkcji typowo miejskiej i leczniczej.

Główna przestrzeń publiczna w uzdrowisku jest zarazem główną przestrzenią publiczną miejscowości. Związane jest to z faktem, iż to uzdrowisko wpłynęło na rozwój miejscowości, a właściwie występujące na tym terenie złoża wód mineralnych, unikatowe w skali Europy²⁰.

Główną przestrzenią publiczną miejscowości jest deptak długości 500 m²¹ i maksymalnej szerokości około 150 m. Znajdują się tu najważniejsze obiekty lecznicze i najznakomitsze budowle historyczne uzdrowiska. Tutaj również zlokalizowane są usługi gastronomii, medyczne i paramedyczne. Uzupełnieniem tej głównej przestrzeni publicznej uzdrowiska są aleje wzdłuż ul. J. Piłsudskiego do kina Jaworzyna oraz ulica Pułaskiego, wokół których i ich przecznice skupione są główne obiekty sanatoryjne i pensjonaty. Wzdłuż tych ulic, zwłaszcza na odcinkach położonych najbliżej deptaka, usytuowano liczne obiekty handlowe i gastronomiczne miasta.

²⁰ W centralnej części deptaka stoi neorenesansowy Stary Dom Zdrojowy z 1889 r., w którym mieściła się pijalnia wody "Mieczysław". Po przeciwnej stronie znajdują się: Nowy Dom Zdrojowy, Nowa Pijalnia, Stare Łazienki Mineralne i Borowinowe, a na zamknięciu całego założenia pomiędzy ulicami Pułaskiego i Kościelną, „barokowy” Zespół Nowych Łazienek Mineralnych projektu Klimczaka z lat 1923–26. Za potokiem Kryniczanka są wzniesione w drugiej połowie XIX w. drewniane wille. W jednej z nich, zwanej "Romanówka", od 1995 r. mieści się Muzeum Nikifora, właściwie Epifaniasza Drowniaka (1895–1968), krynickiego malarza prymitywisty pochodzenia łemkowskiego o światowej sławie.

²¹ Długość deptaka liczona od pomnika A. Mickiewicza do mostu na Kryniczance. Cały ciąg do pomnika J. Dietla mierzy około 800 m.

Istotną wadą Krynicy-Zdroju jest fakt, iż układ komunikacyjny przechodzi przez centrum miasta w bezpośrednim sąsiedztwie centrum uzdrowiska. Ukształtowanie terenu spowodowało, że wzmożony ruch samochodowy, zarówno osobowy, jak i towarowy stanowi podstawową kolizję z funkcją zdrojowską, tak w zakresie emisji spalin, jak i uciążliwego hałasu.

Krynica-Zdrój charakteryzuje się bardzo czytelnym układem komunikacyjnym. Trasy piesze są prowadzone równoległe do potoków w dolinach Kryniczanki i Palenicy, a następnie schodzą się przy pomniku Józefa Dietla. Dalej jeden główny ciąg pieszy – deptak uzdrowiskowy przechodzi na południe, pełniąc funkcję najważniejszej przestrzeni uzdrowiska. Łączy on również centralne, usługowe części miasta.

Tereny mieszkaniowe w Krynicy-Zdroju przemieszane są na obszarze centrum miejscowości z zabudową o charakterze uzdrowiskowym. Od strony północnej, wschodniej i zachodniej jest to raczej zabudowa jednorodzinna, choć występują także obiekty zabudowy wielorodzinnej. Natomiast od strony południowej w latach 60. i 70. wybudowane zostało osiedle XX-lecia przy ul. Słonecznej. Osiedle wielorodzinnych 5-kondygnacyjnych budynków mieszkalnych, zupełnie nie nawiązują swoją skalą i architekturą do pozostałej zabudowy Krynicy-Zdroju. Drugie takie osiedle, o podobnej skali, usytuowano w rejonie Parku Słotwińskiego, po zachodniej stronie centrum miasta.

Mieszkalnictwo, zarówno sanatoryjne, jak i poza sanatoryjne jest w Krynicy-Zdroju bardzo intensywne, co prowadzi do dużego przegęszczenia i nadmiernej zabudowy terenów uzdrowiska. Na terenach mieszkalnictwa stałego widoczny jest brak wyposażenia w tereny zieleni urządzonej, takich jak place zabaw dla dzieci, obiekty sportowe i rekreacyjne.

Głównym elementem zieleni miejskiej jest deptak wzdłuż bulwarów im. Józefa Dietla i aleja inż. Nowotarskiego, na docinku od Łazienek Borowinowych do Nowych Łazienek Mineralnych. Deptak ten prowadzony jest wzdłuż rzeki Kryniczanki i Palenicy. Deptak obsadzony jest na odcinku przed Nowym Domem Zdrojowym lipami tworzącymi dwie aleje, którym towarzyszą kwietniki i trawniki. Przy pomniku J. Dietla, drewnianej pijalni Jana i Józefa oraz wokół Starego Domu Zdrojowego i Nowej Pijalni znajdują się skwery z fontannami, małą architekturą w postaci murków, pergol, ławek, będącymi miejscem odpoczynku kuracjuszy.

Kolejnymi elementami urządzonej zieleni o charakterze publicznym są planty przy pensjonacie Lwigród i przed kinem z niewielkim skwerem obsadzonym niskimi krzewami oraz rabatami kwiatowymi. Są one wyposażone w ławki, alejki asfaltowe z oświetleniem i schody terenowe prowadzące do usytuowanych wyżej sanatoriów.

Bardzo charakterystyczne dla Krynicy-Zdroju są niewielkie tereny urządzonej zieleni o reprezentacyjnym, uzdrowiskowym charakterze, jak nieduży park przy pijalni w Słotwinach, skwer przy pijalni Jana Józefa czy klomby poniżej ul. T. Kościuszki na stoku Góry Krzyżowej.

W Krynicy-Zdroju Park Zdrojowy jest prawie w całości parkiem leśnym, tylko w dolnej strefie u podnóża Góry Parkowej, gdzie alejki, ścieżki stykają się z obiektami sanatoryjnymi, pijalniami, można dostrzec elementy zieleni urządzonej.

Należy stwierdzić, iż w Krynicy-Zdroju wszystkie urządzone tereny zieleni znajdują się w obszarze leczniczym, są zarazem jedynymi publicznymi terenami urządzonej zieleni miasta i uzdrowiska.

Usługi miejskie w Krynicy-Zdroju są rozlokowane wzdłuż ul. Piłsudskiego oraz Kraszewskiego z niewielkimi centrami handlowo-usługowymi przy wejściu na główny deptak, zarówno od strony południowej, jak i północnej. Występuje tu zróżnicowany handel, zarówno podstawowy, jak i specjalistyczny. Obecność dużej oferty handlowej i gastronomicznej ma też swoje złe strony w postaci zastawionego budami i namiotami deptaka.

W zakresie usług związanych z lecnictwem uzdrowiskowym występuje zróżnicowanie: trzy pijalnie, łaźienki borowinowe i zakład łaźienki mineralne przyrodolecznicy skupione są wokół deptaka i parku zdrojowego, tworząc funkcjonalną przestrzeń leczniczą. W części sanatoriów również znajdują się mniejsze lub bardziej rozbudowane zakłady przyrodolecznicze. Nie brakuje w centralnej przestrzeni uzdrowiska ofert prywatnych gabinetów medycznych, jak i gabinetów paramedycznych. W centrum Krynicy-Zdroju można skorzystać z dwóch jaskiń solnych, salonów masażu, światłolecznictwa, muzykoterapii i relaksacji. Nie bez znaczenia są organizowane wieczorki taneczne w prawie każdym z sanatoriów i obiektach gastronomicznych.

Krynica-Zdrój może przyjąć jednokrotnie około 7 tys. osób, nie licząc przyjeżdżających i turystów korzystających z kwater prywatnych, co powoduje dodatkowe obciążenie gwarem, hałasem tłumów spacerujących po niewielkich terenach publicznych, obfitujących w różnego rodzaju usługi, w tym o charakterze gastronomicznym i rozrywkowym: restauracje, kawiarnie czy dyskoteki otwarte do późnych godzin nocnych. Nie służy to działalności leczniczej prowadzonej w uzdrowisku, ale sprawia, iż oferta skierowana do użytkowników jest pełna, zróżnicowana i dobrej jakości.

Krynica-Zdrój charakteryzuje się różnorodną infrastrukturą sportową związaną głównie ze sportami zimowymi – dobrze przygotowane stoki narciarskie, wyciągi, tor saneczkowy i lodowisko. W lecie funkcjonuje basen otwarty, korty tenisowe, rynny saneczkowe na Górze Parkowej, kolejka gondolowa na Jaworzynie. Całorocznymi obiektami sportowymi są hale i lodowisko.

W Krynicy-Zdroju są: kino, trzy biblioteki, dwa muzea, niemniej pozostała oferta kulturalna jest raczej skromna, a cykliczne imprezy kulturalne odbywają się głównie w szczycie sezonu turystycznego²².

Krynica-Zdrój z uwagi na fakt, że jest uzdrowiskiem najczęściej odwiedzanym przez turystów i wczasowiczów, spośród wszystkich miejscowości uzdrowiskowych południowej Polski, posiada dość bogatą ofertę skierowaną do tych grup użytkowników przestrzeni uzdrowiska. Powoduje to, że przez tereny publiczne uzdrowiska przetaczają się nieraz tłumy osób, które zakłócają spokój odpoczywającym po zabiegach kuracjom. Marka uzdrowiska oraz działania ukierunkowane na promocje różnych aktywności o charakterze rozrywkowym i rekreacyjnym dla osób nie korzystających z kuracji leczniczej powoduje, iż te organizowane w centralnych przestrzeniach miasta i uzdrowiska masowe imprezy są dla kuracjuszy źródłem zanieczyszczenia, a także hałasu.

Najbardziej reprezentacyjne przestrzenie miasta i zarazem uzdrowiska położone są w bliskim sąsiedztwie bardzo ruchliwych tras komunikacji samochodowej, prowadzących do przejść granicznych, a także do rozlewni wód mineralnych znajdującej się w centrum, co potęguje zanieczyszczenie powietrza spalinami i pogorszenie się klimatu akustycznego w centrum uzdrowiska.

Wyniki badań dowodzą, iż tereny publiczne uzdrowiska Krynicy-Zdrój w okresie szczytu sezonu turystycznego (lipiec i sierpień) nie spełniają wysokiej klasy kryteriów terenów leczniczych, niemniej należy stwierdzić, iż w miesiącach wakacyjnych większość miejscowości uzdrowiskowych o wysokiej atrakcyjności turystycznej przeistacza się w miejscowości wypoczynkowe, a tereny publiczne uzdrowiska atrakcyjne przestrzennie i estetycznie, zadbane i odpowiednio urządzone, posiadają odpowiednie wyposażenie dla tego typu klienta²³.

4. Wnioski

W analizowanych przykładach występuje zróżnicowanie powiązania uzdrowiska z miastem od takich przykładów, w których uzdrowisko jest czytelnie połączone z miejscowością, po przykłady, gdzie miasto posiadające dzielnice uzdrowiskowe w różny sposób powiązane jest osiowo lub punktowo z centrum miejscowości. Miejscowość, w której strefa centralna uzdrowiska pokrywa się z centrum miasta znajduje się w Krynicy-Zdroju. Podobnie w Rabce-Zdroju obszar leczniczy przemieszany jest z terenem miasta i powiązany z nim wieloma ciągami pieszymi.

²² Zagadnienie rozmieszczenia i jakości usług w Krynicy-Zdroju opracowane zostało w ramach grantu KBN nr 5 T07F 024 24 przez M. Wdowiarz-Bilską (2003–2005), uaktualnione i przystosowane do potrzeb niniejszej dysertacji przez autora.

²³ T. Burzyński, J. Golba, J. Pyka, J. Szymańczyk (2004).

Zróznicowane powiązania przestrzenne miejscowości z uzdrowiskiem mają różny wpływ na atrakcyjność miejscowości, w której prowadzone jest leczenie. Niemniej istotny jest fakt, iż każda miejscowość uzdrowiskowa posiada więcej usług niż inna o podobnej wielkości, w tym i o funkcji czasowej. W uzdrowiskach niezbędne jest zapewnienie usług dla wymagającego klienta, jakim jest kuracusz. Realizowanie na terenie miejscowości uzdrowiskowej leczenia, a także konieczność zapewnienia kuracuszowi dodatkowych atrakcji w czasie wolnym powoduje, iż pojawiają się w uzdrowiskach usługi medyczne i paramedyczne, kosmetyczne, gastronomiczne, a także turystyczne charakterystyczne dla dużych miast.

Różnorodność standardów zamieszkania jest cechą bardzo charakterystyczną dla miejscowości uzdrowiskowych. Świadczy o tym duża ilość hoteli, sanatoriów, pensjonatów i kwater prywatnych w uzdrowisku oraz na terenie miejscowości poza obszarem uzdrowiska. W większości przypadków jednak to największe zróżnicowanie dotyczy przede wszystkim przestrzeni leczniczej. Na terenie miejscowości Krynica-Zdrój, Piwniczna-Zdrój, Busko-Zdrój i Rabka-Zdrój, poza obszarem leczniczym, znajdują się jedynie kwatery prywatne.

Tabela 2

Zróznicowanie powiązania przestrzennego miejscowości z uzdrowiskiem i wpływ na ich atrakcyjność

Miejscowość	Busko-Zdrój	Krynica-Zdrój	Piwniczna-Zdrój	Rabka-Zdrój	Solec-Zdrój
Połączenia uzdrowisko – miasto					
Osiowe	+	+	-	-	+
Wieloma punktami	-	+	+	+	+
Silne połączenie z miastem	+	+	-	-	+
Atrakcyjność usługowa miasta					
Dla mieszkańców	+	-	+	-	+
Dla kuracjuszy	+	-	+	-	+
Atrakcyjność usługowa uzdrowiska					
Dla mieszkańców	+	+	+	++	+
Dla kuracjuszy	++	+	+	+	+

++ cecha występuje i ma duże znaczenie

+ cecha występuje

- cecha nie występuje

Źródło: oprac. własne.

Istotnym elementem atrakcyjności miejscowości jest występujące w większości uzdrowisk zróżnicowanie obiektów przyrodoleczniczych i rekreacyjnych. Są one zlokalizowane w sposób zapewniający łatwy i bezpośredni dostęp kuracuszom, odpowiednio zaprojektowane, często z uwzględnieniem najnowszych rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych. Obiekty te o atrakcyjnych lub

tradycyjnych formach architektonicznych w otoczeniu przestrzeni o wysokich walorach estetycznych, służą zarówno mieszkańcom stałym, jak i kuracjom. Na zróżnicowanie usług wpływ ma działalność wielu gabinetów, zajmujących się niekonwencjonalnym leczeniem, odnową biologiczną, ale także salonów kosmetycznych i fryzjerskich, gabinetów masażu. Niekwestionowany jest fakt, iż w miejscowości uzdrowskiej mieszka, pracuje, posiada swoje praktyki duża liczba lekarzy, zdecydowanie większa niż w mieście podobnej wielkości.

Zróżnicowana liczba użytkowników przestrzeni leczniczych i całych miejscowości uzdrowskich wymusiła lokalizację licznych obiektów świadczących usługi gastronomiczne. W większości przypadków usługi te zlokalizowane są w przestrzeniach leczniczych, jakkolwiek standard tych obiektów jest zróżnicowany. Wśród analizowanych przykładów znacznie wyższe standardy obiektów gastronomicznych występują w Krynicy-Zdroju, natomiast w pozostałych miastach związanych z uzdrowskimi ten standard jest znacznie niższy i występują tu również obiekty tymczasowe w formie kiosków i straganów.

Tabela 3

Zróżnicowanie usług i ich standard w miejscowościach uzdrowskich

Miejscowość	Busko-Zdrój	Krynica-Zdrój	Piwniczna-Zdrój	Rabka-Zdrój	Solec-Zdrój
Zróżnicowanie oferty usług tymczasowego zamieszkania					
W miejscowości	–	–	–	–	+
W uzdrowsku	+	+	+	+	+
Standard obiektów przyrodoleczniczych					
Wysoki	+	+	–	–	+
Średni	+	+	+	+	+
Niski	+	+	+	+	–

+ cecha występuje

– cecha nie występuje

Źródło: oprac. własne.

W wielu uzdrowskach znajdują się obiekty kultury, takie jak muzea²⁴, kina, teatry, sale wielofunkcyjne, specjalistyczne tereny rekreacyjne, które nierzadko związane ze specyfiką uzdrowska są wyjątkowymi w skali regionu. Dodatkowymi usługami w wielu uzdrowskach są usługi sportu, istotne nie tylko z uwagi na walory rekreacyjne, ale także ważne dla uzupełnienia terapii.

²⁴ Często o unikatowej tematyce, jak Muzeum Nikifora w Krynicy.

LITERATURA

- Atlas uzdrowisk polskich*, 1990, PPWK, Warszawa–Wrocław.
- Badania przestrzenno-programowe statutowych i potencjalnych miejscowości uzdrowiskowych położonych w dorzeczu Górnej Wisły z punktu widzenia możliwości ich rozwoju oraz wygrania konkurencji z innymi, europejskimi ośrodkami lecznictwa balneologicznego*, 2006, Projekt badawczy KBN nr 5 T07 024, pod kier. E. Węclawowicz-Bilskiej, PK, Kraków.
- Burzyński T., Golba J., Pyka J., Szymańczyk J., 2004, *Analiza przekrojowa wybranych zagadnień związanych z turystyką uzdrowiskową*, Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP, Instytut Turystyki w Krakowie, Krynica–Kraków.
- Glaus G., 1975, *Wymagania dotyczące planowania ośrodka kuracyjnego z punktu widzenia gościa uzdrowiskowego i pacjenta oraz lekarza i terapeuty*, „Problemy Uzdrowiskowe”, nr 9–10.
- Glaus G., 1977, *Planowanie i architektura uzdrowiskowa*, „Problemy Uzdrowiskowe”, nr 9.
- Groch J., 1991, *Badania diagnostyczne uzdrowisk polskich z zastosowaniem metod analizy porównawczej*, UJ, Kraków.
- Jastrzębski L., Madeyski A., Potocki L., 1958, *Podstawy balneotechniki*, Arkady, Warszawa.
- Kaczmarek E., 2002, *Uzdrowisko i jego przestrzeń społeczna. Wybrane zagadnienia przestrzenne polskich uzdrowisk karpaccich w aspekcie integracji europejskiej*, Zeszyt Naukowy, nr 47, Politechnika Krakowska, Kraków.
- Kozłowska-Szczęśna T., Błażejczyk K., Krawczyk B., Limanówka D., 2002, *Bioklimat uzdrowisk polskich i możliwości jego wykorzystania w lecznictwie*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, PAN, Warszawa.
- Madeyski A., 1966, *Urządzenia sanitarno-techniczne w uzdrowiskach*, Arkady, Warszawa.
- Uzdrowiska. Podział, nazwy, określenia i wymagania ogólne*, PN-91/Z-11000.
- Węclawowicz-Bilska E., 1983, *Wartości przestrzenne i estetyczne historycznych założeń urbanistycznych w zdrojowiskach polskich*, PAN, Oddz. Kraków, Wydawnictwo Pokonferencyjne, Kraków.
- Węclawowicz-Bilska E., 1990, *Historyczne założenia zdrojowisk w kształtowaniu współczesnych ośrodków balneologicznych w Polsce*, Politechnika Krakowska, Kraków.
- Węclawowicz-Bilska E., 1998, *Zdrowiska w obrębie wpływu dużego miasta i aglomeracji*, Politechnika Krakowska, Kraków.
- Węclawowicz-Bilska E., 2008, *Uzdrowiska polskie*, Politechnika Krakowska, Kraków.
- Wójcikowski W., 2007, *Środowisko przyrodnicze uzdrowisk Małopolski* [w:] Węclawowicz-Bilska E. (red.), *Ochrona środowiska w planowaniu przestrzennym*, Politechnika Krakowska, Kraków.

THE PUBLIC SPHERE AND SERVICES IN HEALTH RESORT CITIES

Health resorts in Poland are usually located in small and medium-sized cities. The spatial architecture of cities with a significant health resort infrastructure differs from that of other cities. Such cities possess a larger number and more diverse range of basic services, more recreational sites, and more sports facilities and cultural centres, which serve not only the local inhabitants, but tourists and visitors to health resorts, as well. In most cases, such services are offered in areas housing curative facilities, which tend to vary in terms of their standards. Additional services are available at many health resorts, such as sport-related offers. These are important not only due to their recreational value, but also as a supplement to the therapies offered.

Dr inż. arch. Wojciech Wójcikowski
Katedra Planowania Przestrzennego i Ochrony Środowiska
Wydział Architektury, Politechnika Krakowska